

„ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ. ЕПОХА, ЛИЧНОСТ, ДЕЛО“

от проф. ВЕЛЧО ВЕЛЧЕВ

С., изд. „Народна просвета“, 1981, с. 216

Специалистите в областта на българистиката и славистиката са добре запознати с дългогодишните търсения на проф. Велчо Велчев, с широтата на творческите му интереси. Неговите работи включват в себе си областта на старата руска литература от X—XVII в., сравнителното литературознание, преди всичко руско-българските взаимоотношения, а също така и старата българска литература и литературата през епохата на Възраждането. В творческата дейност на учения особено място заема паисиевската тематика. Още написаната през 1943 г. негова книга „Отец Паисий Хилендарски и Цезар Бароний“ стана принос в паисиеведението. Този труд, както и изследванията на Рикардо Пикио и Надежда Драгова, осветляващи проблемите на творческата история и източниците на „История славеноболгарская“, стана необходим за всеки специалист, който се запознава с делото на Паисий. Интерес предизвиква и статията на учения, посветена на изучаването на обществено-политическите възгледи, на идеологията на Паисий. Интерес предизвиква и статията на учения, посветена на изучаването на обществено-политическите възгледи, на идеологията на Паисий. Интерес предизвиква и статията на учения, посветена на изучаването на обществено-политическите възгледи, на идеологията на Паисий. Интерес предизвиква и статията на учения, посветена на изучаването на обществено-политическите възгледи, на идеологията на Паисий.

В монографията „Паисий Хилендарски. Епоха, личност, дело“, посветена от автора на 1300-годишния юбилей на българската държава, в центъра на вниманието е поставен не само проблемът за корените на Паисиевото творчество, не само въпросът за неговата идеологическа пълнота, но преди всичко въпросът за обкръжението на Паисий, за връзките му със средата, за епохата, породила неговото дело. Като доказва, че книгата на Паисий Хилендарски има просветителско съдържание, че идеологията на Паисий, въведеното от него понятие за „нацията“, третосъсловният патос на призивите му показват как българският монах самостоятелно достига до идеите, които го свързват с епохата на Просвещението в Западна Европа, ученият не забравя да отбележи, че всичко това става повече от четвърт век преди Великата френ-

ска буржоазна революция, и по този начин да подчертае значението на Паисиевото дело. Независимо от голямото увличане на автора се е удало да покаже убедително в книгата си зараждането на българското просветителство върху широкия фон на развитието на новите икономически, културни и литературни явления в Атон и в България и във връзка с общославянските и общоевропейските проблеми на онзи период. Върху формирането на просветителските идеи у Паисий и последвалите го български културни дейци не са могли да не повлияят процесите, свързани с общия просветителски подем във всички европейски страни и особено в Сърбия, Румъния и Гърция. Главно доказателство за наличие на просветителски идеи у Паисий Хилендарски авторът на книгата вижда в това, че централна в „История славеноболгарская“ става „присъщата за Просвещението идея за знанието като фактор на развитието, която в последна сметка води към подготовка на умовете за революционни промени“ (с. 16).

Книгата на проф. Велчо Велчев се състои от седем глави, всяка от които продължава предшната и всичките заедно развиват главната мисъл на изследването — да се покаже просветителската същност и значението на книгата на Паисий в общеевропейски контекст и върху най-широк икономически, политически и културен фон. Още в увода авторът, отстоявайки собствените си концепции, встъпва в спор с известните постановки на Марин Дринов и особено на Боян Пенев. Той вижда в книгата на Паисий исторически труд, стоящ на равнището на научните достижения от онова време, нещо повече: счита Паисий за откривател, изпреварил своето време, преди всичко що се касае до новаторското разкриване на понятието за нацията и за народността. Главно, което предизвиква отрицанието на автора на книгата, е положението за наличието в нея на идеализация на миналото на България и тезата за изключителността на Паисий като личност. Авторът се стреми да докаже, че Паисиевото дело е дълбоко свързано с неговата епоха, а самият Паисий израства като изразител на наситените потребности на времето и на българския народ: „Израснал върху определени обективно-исторически предпоставки в наши и общеевропейски рамки при налични интелектуални данни за утвърдяване и прозрение,

той стана проникновен изразител и тълкувател на общонародни възжелания, съзнателен и целенасочен възвестител на истини, които надхвърлят пределите на родината му“ (с. 10). Като основно мото на цялата книга авторът формулира своето определение за същността на преходната епоха — Паисий Хилендарски „става родоначалник на Българското възбуждане, което по историческите си белези съответствува на епохата на европейското Просвещение“ (с. 5).

Сред проблемите, съставляващи идеологическата основа на книгата на Паисий, авторът на изследването особено издига няколко: концепцията за творческата мощ на народа, за човека като възлещение на народността, самобитност, за миналото, за езика и нравите като признаци на нацията. Тази концепция лежи и в основата на постройката на цялата изследователска работа на автора и определя композиционното деление на книгата на отделни глави. В първата от тях, наречена „На границата между две епохи“, Паисий Хилендарски е показан сред своите съвременници, очертан е историческият фон на делото му и се разяснява историческата закономерност за появата в това време в България както на неговата книга, така и на идеологическите му концепции. Авторът успява да избегне пресилените и излишни утешения на българските реалии с европейските, но при все това вижда вътрешното родство между приноса на Паисий и европейския просветителски процес. Той определено заявява: „Определяйки в предварителен план неговото място и значение, ние свързваме появата му с епохата на онова мощно и епохално общоевропейско социално движение, което при развитието на новите производителни сили в недра на старото феодално общество бележи закономерния преход от феодализъм към капитализъм“ (с. 12). Като припомня известната статия на Иван Шишманов за Паисий и Русо, предпазвайки от забравяне на пропорциите и мащабите в сравнителен план между българските и европейските дейци от епохата на Просвещението, самият автор невинно избягва известни преувеличения. При все това показването на Паисиевото дело в широк контекст трябва да се счита в основни линии за сполука на книгата. На автора се удава да пресъздаде атмосферата на общата просветителска дейност на Балканите, да включи интересни материали за по-старите и по-младите съвременници на Паисий: за Евгениос Вулгарис и неговата Академия, за Адамантиос Кораис, за гръцките учители, за нарастването на интереса към книгата, към родната история и знанията.

Във втората глава „Българите се събуждат за нов живот: Паисий Хилендарски — вестител на националната правда“ проф. Велчо Велчев показва националната почва, създава Паисий, класовите сили, идейните противоречия и икономиката на България през онези години. Като изхожда от марксистеското

положение, че „стоковото обращение е изходен пункт на капитала“, авторът пише, че в България възникването на „стоковото производство и развитото стоково обращение, търговията“ започва от края на XVI в. („слаби наченки“); те се наблюдават през XVII и по-определено се очертават към средата на XVIII в. — стимулират ги развитието на занаятите и търговията в градовете, социалното разслоение в селата, разширяването на вътрешния пазар. Към втората половина на XVIII в. решително нараства и антифеодалната съпротива, факторите на класова борба. Авторът възстановява картината на българския живот с нови или забравени факти, например с интересни примери от записките на различни пътешественици из България, Турция и Гърция, особено на украинския пътешественик Григорович-Барски от неговата книга „Странствания Василий Григоровича-Барского по Святым местам Востока с 1723 по 1747 гг.“, издадена в Петербург през 1887 г. Същевременно авторът широко привлича убедителните работи на българските и чуждестранните учени — историци и литературоведи, като Христо Гандев, Бистра Цветкова, Матей Матеич и др.

Център и идейно ядро на книгата са третата, четвъртата и петата глава, които анализират духовното формиране на Паисий в плана на взаимодействието между личната и народната съдба, идейния свят на великия българин и самата „История славеноболгарская“ като обосновка за национална програма. При формирането на народния будител особена роля изиграват както Банско и Рилският манастир, така и атмосферата на Атонската монашеска република. Авторът разкрива цялостно идейния облик на Паисий, пояснявайки привидния парадокс, как е могъл монахът, разделен с със света, да стане най-социалния човек на своето време, как именно в атонското уединение, откъснато от България, в самото сърце на тогавашното православие, е могло да възникне и да се развие делото, което по своята същност и последствия е влизало в разрез с основите на религиозния мироглед, как обикновеният, не твърде образован и знаещ монах е могъл да проникне в такива истини за своята епоха, които по-дълбоко от всичко отразяват прехода от една формация към друга.

Като засяга в тези глави спорните въпроси от биографията на Паисий, Велчо Велчев отбелязва неговото раждане в Банско и ранната му смърт през 1773 г., развивайки по свой начин мотива за неговото възможно пребиваване в Рилския манастир и дори за вероятността на изказаното по-рано предположение за романтично-трагичното произшествие, заставило Паисий да напусне родината: „Подобни догадки могат да се съгласуват и с духа, атмосферата, емоционалния заряд на цялата книга на Паисий Хилендарски, в която живо се чувствава присъствието на човек, обхванат от непримирима ненавист

към поробителя, дълбоко привързан към света, вътрешно въодушевен не от аскетическите стремежи на християнина, а от интересите на народа си, заради който наистина „забравил небето“: както изразително говори за това Вазов“ (с. 60).

Най-много материал и най-интересни данни се е удало на автора да събере относно Атон изобщо и особено за Атон по време на пребиваването на Паисий там, да предаде неговата атмосфера като център не само на източното православие, но и като срище на знания, на сведения по византийската и южнославянската култура... Авторът преценява като неубедителни предположенията за отрицателното отношение на Паисий към Евгениос Вулгарис и неговите ученици като пример за погърчили се българи, разглежда и мисълта, че Паисий е могъл да се учи в Атонската академия, но подчертава като главна ролята на духовната атмосфера, която създава академията в Атон и която не е можела да не въздейства върху мисълта на Паисий. В „История славеноболгарска“ той вижда и преки свидетелства за познаването на делото на Евгениос Вулгарис от Паисий.

В биографията на Паисий е отделено особено място на неговите пътешествия из България и на мисията му в Сремски Карловци, като същевременно към изследването е приложена полезна карта на разпространението на Паисиевата история и нейните преписи в българските земи — всички те се свързват в едно цяло, създавайки интересната картина на просветителските усилия на Паисий, на неговия стремеж да просвети чрез книгата си простия български народ.

Характеризирайки самата история, Велчо Велчев отбелязва мисълта за нейната научна ценност. Той счита за откритие на Паисий въведената в книгата национална програма, формулирана много по-рано от подобните й европейски програми. За проф. Велчев е важен и въпросът за подбудите на автора към написването на неговия труд. Главната от тях той вижда в желанието да отговори на съществени потребности на своя народ, в които Паисий е успял да проникне, които е съумял да почувствува по време на своите многобройни странствувания из България: „Зел се да напише историята на своя народ, Паисий Хилендарски, без да пренебрегва лично засегнатите го укори на нежеланите атонски патриоти, в същност удовлетворява една потребност от общобългарски мащаб“ (с. 101). Като разглежда възникването на замисълта и времето на написването на самата история, проф. Велчо Велчев защитава и мисълта, че Паисий дълго време е работил над книгата. „История славеноболгарска“ не е могла да бъде замислена непосредствено преди своето написване — самото то не е можело да продължава около две години — по-скоро замисълът се отнася към много по-ранен период, а процесът на събирането на материалите и написването на историята е могъл да

се разтегне през всичките 15 години от пребиваването на Паисий в Атон (с. 103). Затова върху Паисий не са могли да повлияят факти като посещенията на Йован Ранч и Доситей Обрадович в Атон, тъй като неговият замисъл да напише история за своя народ възниква в по-ранно време.

Ученият се стреми да изтъкне особеностите на Паисий като историограф. Въпреки че в същност стои между Средновековието и новото време, Паисий постоянно встъпва в противоречия с религиозната философия, защото показва исторически дейци, които с личните си качества са влияели активно върху историческата дейност, и тъй като по същество обяснява историческите явления със земни, естествени причини. Особен у Паисий е и стремежът да му обяснява историческия процес с фактори от друго естество: с материалните потребности на човека, с известното въздействие на географската среда, на народния дух и характер и други фактори върху историята. Дори ако говорим на съвременен език, пише ученият, той въвежда демографския фактор, например при описанието на разселването на българите. „Най-голямо място обаче като фактор за историческото движение е отделено на особеностите на народния характер на българите“ (с. 108). „Внимание към материалните потребности и географската среда, политическите стимули, бойната стратегия, военната техника, народния дух и характер като движещи сили на историческите събития несъмнено сродява Паисий с историографията на новото време“ (с. 109).

Изследователят подчертава, че в Паисиевата история доминират проблемите, характерни за новата фаза на историческото развитие. Справедливо я нарича манифест на националноосвободителното движение в България. Паисий дава идейната обосновка на борба за нов живот по пътя на народностното обособяване и националното самоопределение, по пътя на унищожаването на чуждо-националните институции и възстановяването на унищожените самостоятелни такива. Паисий изстрава в идеолог не само на народното обособяване, но и на националното, а в перспектива — и на държавното самоопределение.

Като оспорва постановките на Боян Пенев, авторът подчертава, че по негово мнение на първо място за Паисий е стояла съвсем не борбата с политиката на гръцката царска патриаршия и неговата книга не е програма за борба за църковна независимост. Той утвърждава, че патосът на книгата е в любовта на нейния автор към поробените български народи в непримиримостта към османските поробители, които са били основната пречка за пълноценното икономическо и културно развитие на България. Идеалът на Паисий, както си го представя авторът, е бил нещо от рода на просветената монархия, при която ще бъдат взети под внимание интересите на основните слоеве на обществото. По отноше-

ние на останалите балкански народи авторът открива у Паисий идеята за обединение и сплотяване в борбата: „Доловил идеята за народа като двигател в историята, Паисий Хилендарски се доближава и до друго историческо прозрение — международна солидарност в името на единни интереси“ (с. 145). Увлечението на автора от Паисиевото дело го довежда понякога до известна модернизация на терминологията и известно преувеличаване на новаторските му черти. Не помалко значителни в „История славеноболгарская“ са, както ни се струва, и старите традиции — именно съчетанието на новото със старото е нейна характерна особеност.

Двете последни глави „Заветите и традициите на Паисий и българската литература“ и „Мястото на Паисий Хилендарски в българското и общоевропейското културно развитие“ подчертават още веднъж значението на Паисиевото дело и показват проявяването на народностното начало у продължителите и последователите на неговите идеи. Проф. Велчо Велчев изтъква самобитността на книгата и идейната ѝ плътност: „Паисий Хилен-

дарски по самобитен път извява разбирания, които по същество го свързват с идеите на Просвещението“ (с. 174).

Книгата на проф. Велчо Велчев за епохата, личността и делото на великия български патриот Паисий Хилендарски е достоен принос в празнуването на 1300-годишнината на българската държава. Тя привлича с искрената любов на автора към своя герой, с увлечението по неговото дело, със стремението да обясни по нов начин известните факти, да поспори с големите авторитети. Много факти са видени в нея в нова светлина, включени са неизвестни по-рано подробности, по-ярко е осветлена сложната обстановка и времето, породило великия син на българския народ. Новата книга за Паисий е ценна също така и с това, че разкрива пред читателя изследователските похвати, убеждения и постановки на известния учен, специалист по българска и руска литература, проф. Велчо Велчев.

Людмила Боева

Преведе от руски Ралица Маркова

„БЪЛГАРСКА ДРАМАТУРГИЯ 1944—1979“

от ЮЛИАН ВУЧКОВ

С., изд. „Наука и изкуство“, 1981

Тежка и неблагодарна е задачата, с която се е нагърбил Юлиан Вучков — да синтезира идейно-художествените търсения на съвременна българска драматургия, да очертае главните етапи от нейния тридесет и пет годишен път, да анализира нейните тематични, жанрови и стилови търсения, да нарисова запомнящи се портрети на водещите съвременни драматурзи. Такава задача се доближава до намерението да се създаде история на съвременната ни драматургия — нещо, което никой до днес не е дръзвал да предприеме. Трудностите са очевидни — във връщането гърне на непрекъсващите дискусии сякаш няма място за обективизиращата мисъл, която да синтезира развиващите се динамично и в мига на синтеза процеси. Опасно е да се дават и оценки, защото съвременникът по естествени съображения не може да се отдалечи на достатъчно разстояние от явленията, които пряко влияят на естетическите му възгледи.

Но Юлиан Вучков е дръзнал и това вече е отправна точка към успеха му в борбата с огромния материал. Едва ли е необходимо да се обосновава необходимостта от книги като тази — някак незаслужено нашата съвременна драматургия оставаще пренебрегната в сравнение с други литературни родове, за чието развитие в наши дни непрекъснато се появяват задълбочени изследвания. А съвременната социалистическа култура е жизнен младежки организъм, който лакомо абсорбира многообразие от „високовитаминозни храни“ и се нуждае от компетентни „лекар-

ски“ консултации, за да се синхронизира максимално равномерното развитие на организмите му, за да се предпишат стимулиращи средства на застрашените от застаряване съставки. Равноправно звено в този организъм е драматургията, която води борба за идейното израстване на съвременника, за развитието на естетическия му вкус, борба за спечелването на най-масовата аудитория (защото кой в България не обича театъра?), за създаване на истински народно, честно и високохудожествено изкуство. В този смисъл съвременната театрална критика е длъжник на обществото — на пръсти се броят синтетичните изследвания, посветени на съвременната драматургия, повечето критичи се задоволяват с анализи на конкретни творби, с къде по-сполучливи, къде по-повърхностни портрети на творците-драматурзи, най-често писани по повод на техни годишнини.

Юлиан Вучков винаги е бил сред онези театрални, които не спират до конкретното театрално събитие, не се задоволяват с бегло изброяване на плюсовете и минусите на отделните пиеси, а търсят обобщението, припадъкността на единиците към цялото, следят развитието на драматургията с нейните периоди на подъем и на спадове, търсят комплексните обяснения на успехите и неуспехите, откриват градивното използване на традицията и новаторския дух на драматурзите ни. Но и сред най-изявените си колеги Вучков се откроява със своеобразието на стила си, с острата полемичност на всичко, което пише. Често пъти, когато чета неговите статии по проблемите на българския театър, си мисля, че ако опита перото си в областта на литературната критика, би могъл да ни покаже